

Борислав Пекић
ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ ЈЕО СМРТ 1793.

*»En rêvant à la sourdine
J'ai fait une machine,
Tralala, lala, lalala,
Lala, lalala,
Qui met les têtes à bas!«
(»Размишљајући тихо у себи,
Направио сам једну машину,
Тралала, лала, лалала,
Лала, лалала, Која скида главе!«)
(Песма из 1793)*

Има људи чији је живот траг у води. Невидљиви су, нечујни, нестварни, без отисака у пешчаној пустињи човечности. Не знамо одакле су међу нас дошли, а кад оду, зашто су и куда отишли. Док су богови земљом грели, тако смо их препознавали. Кад нас напустише, од њихових моћи људи наследише једино способност да живе, али да не буду.

Њихово је биће Вода. Вода је њихов Елемент. У води њихова природа и судбина.

Две су врсте алфијских бића, *фазми*, како би рекли Хелени који су са сенима живели присније него ми са сенкама. Једна траг не оставља, друге траг не видимо. Путање живота постоје, али, плитке, неизразите, нису од оних што на тлоцрту судбине голим оком опажају или су такве природе да их као људске стопе не примамо.

У какву врсту иде живот личности што ћемо је песнички назвати »човеком који је јео смрт«, административно обележити као грађанина Жан-Луја Попјеа, а упознати благодарећи мојој идиосинкразији према званичној историографији, нећемо рећи. Делимично стога што не знамо, делимично да необичну повест о њему ускладимо с обичајима старовремене истраге која коначне закључке о осумњиченом доноси после хапшења, а не оне напредне што им с тим закључком на врата куца.

Не очекујте да име грађанина Попјеа нађете и у једном компендијуму Француске револуције, ма како исцрпан био. Нема га код Карлајла, јер овај је обожавао хероје, а људи се спомињао тек ако су као жртве част имали суделовати у њиховим херкулским Радовима, али га нема ни у књигама поштоваоца народних маса Матјежа, коме су и богови, некмоли људи, били тек марионете Велике Мајке Нужде, невидљивим концима везани за Њену превишњу вољу и покретани потребама Времена, а помало заблудама његове личне доктрине. Нема га, најзад, ни у »Histoire de la société française pendant la Révolution« браће Гонкур, где би се, по двоструком праву, морао налазити: необичношћу судбине и даром писаца да у Карлајловом херојском Хаосу и Метјезовом нељудском Реду назру пародокс што у сумњу доводи и Хаос и Ред, и Случај и Закон. Нема га такође ни у општинским протоколима Париза, где је живео, ни у матичним архивама Лиона, где се, наводно, родио (наводно, велим, јер за ово, до његове изјаве, ништа не јемчи). Није под тим именом ни у једној личној успомени из тог доба, прибелешци, писму, рачуну, документу, посредно или непосредно за њега везаном, који би мени, његовом првом биографу, пружио умирујући осећај да се не бавим привидом. (Има га можда на једној Давидовој скици, а можда се каже не што се сумња да је рад Давидов - несумњиво јесте - већ што нема доказа да је нека од личности, приказаних угљеном на послу за столом у писарници Револуционарног трибунала уистини Попје.) Има га у усменим предањима из тог времена. Има и нема, додуше, јер колико се извесне вести на њега могу односити, толико и не морају.

Ако ме сада питате зашто о Жан-Лују Попјеу пишем као да је постојао а за то доказа немам, или ако их мам, неодређени су, нејасни, противуречни, укратко недовољни, одговорићу да чиним то стога што су и докази да није постојао подједнако неодређени, нејасни, противуречни, укратко недовољни.

Ако је то за историчаре по струци, рођаке паса трагача по крви, разлог да се њиме не баве, да сву пажњу посвете славнијим савременицима Дантону, Робеспјеру или Жан-Полу Марау, родитељима Револуције под којом је трајао, за писце, скрвнитеље гробова, још је бољи да га од заборава сачувају.

Повест почиње сазнањем да је човек кога сам назвао Жан-Лујом Попјеом постојао. Збило се то 1982, готово двеста година од пада Бастиље и Француске револуције у чију је повест, без своје воље, силом ретког заната, увучен. Докази нису драматични – није ни његов живот – довољни су, међутим, да му егзистенцију изван сумње ставе. Сви су у Националној архиви, међу »Documents inédits«, у серији Section Judiciaire, а да ми је до научењачке убедљивости, и ја бих смео рећи да је овај животопис писан *avec des documents inédits*:

1. Попис канцеларијских снага Palais de Justice (Палате правде), запослених у администрацији Револуционарног трибунала, датиран 29. жерминала (март–април) 1793, из кога се види да је на непун месец дана од оснивања суда у њему радио писар који се звао Жан-Луј Попје.

2. Именик службеника зпослених у њој на дан 9. термидора (27. јула) 1794, из кога се дознаје да је тај Попје, Жан-Луј, рођен године 1744. у Лиону и да је у муниципалне књиге – које у међувремену прегледане то не потврђују – уведен као треће дете општинског писара Жан-Пола Попјеа и матере Шарлоте, рођене Мориц.

3. Подсетник о дуговању судској Интендантури седморице писара Трибунала – Попјеа међу њима – суме од 125 ливара на име станарине за античке просторије Палате правде, рентиране између два термидора године 1793. и 1794.

Давидов цртеж избрисао сам из доказног поступка. На њему се, додуше, препознаје писарница Револуционарног трибунала, у живом се разговору виде чланови Одбора јавног спаса Максимилијан де Робеспјер и Луј Антоан де Сен-Жист, те државни тужилац Фукје-Тенвил, али се у нејасној позадини, међу овлашно скицираним анонимним писарима, ни по чему не може препознати Попје, чак ни знати да ли је на слици, јер нико не зна како је он изгледао, нити о томе икакву идеју има. Оно мало противуречних описа што кроз легенду о њему круже потиче од популарних представа о писарима и свецима, и могу се поделити на две основне заблуде: да је био ситна раста, писарски згурених леђа, водене, безизражајне пути и неуочљивог понашања, укратко, да је изгледао чиновнички неугледно, што му је омогућавало да тако дуго ради што је радио; и да је крупан, светачки леп, уочљив, како у изгледу таку и у држању, што му је, парадоксално, такође, омогућавало да ради што је радио. Признаћете да је под таквим околностима најмудрије искључити из хронике и ситног и крупног Попјеа, а оставити једног неодређеног, који ће најбоље одговарати и неодређеном пореклу и неодређеном животу свог узора.

Једини секундаран извор усмено је предање из доба Рестаурације које о човеку за кога тврдимо да је Жан-Луј Попје говори као о »*sainte personne*«, светој личности. Зависно од порекла легенде, има он увек друго име, а његово дело друкчије облике, али, ма како се појединости мењале, никад у сумњу не доводећи оно због чега је светост заслужена.

Тиме смо се историји одужили и с изворима завршили.

Враћамо се Попјеовом делу, пуштајући истину да о њему говори.

Под истином подразумевамо, разуме се, и оно што смо, у недостатку верификованих података, морали претпоставити да бисмо причу покренули с неке мртве тачке у коју је запала због њиховог одсуства. Да ове слободе није, и цела би се људска повест заглавила, зауставила још на степеништу Вавилонске куле, па се кривим не осећамо.

Према усменој предаји, од које ћемо убудуће зависити, Жан-Луј Попје је из родног Лиона у Париз дошао још за време *ancien régime*, за прве Некерове владе, негде око

1781. О његовом животу до Револуције мало се зна (односно, мало претпоставља). Становао је у једној од кривих плесивих улицица предграђа Фобур Сен-Антоан.

(Одбацио сам тврдњу да је прозор рентираног собичка гледао на каменим луком надсвођен улаз за кола у Но. 30, Ри де Кордеље, близу старе зграде L'École de Médecine, где је становао l'ami du peuple, Пријатељ народа и непријатељ свега осталог, Жан-Пол Мара. С обзиром на антагонистичку природу њихових Радова, смештање једног једва доказивог Жана у суседство Жану, несумњиво историјском и несумњиво омраженом, чинило ми се апокрифном интервенцијом песничке душе у житије, које је, по настанку и противречностима, и иначе личило на »Илијаду«, ако се она схвати као спев више хомерида а не једног рапсода. Један га је супевач, ето, населио у Ри де Кордеље, преко пута Ј.-П. Мараа. Хуманист очигледно није веровао да је људска природа, како је проповедао Ж.-Ж. Русо, довољна за добра дела. Претпостављао је да јој подстрек може дати само нешто веома опако и да то мора живети преко пута.)

Зна се, такође, да је дуго радио код неког адвоката, који је као депутат Конвента припадао нижим ешалонима гласачке машине Жиронде.

А онда га, у жерминалу, на прелазу марта у април године 1793, видимо у Палати правде, за једним од писарских столова Револуционарног трибунала. Како је тамо доспео, предаја не каже. Претпостављам да је часник Суда, на Дантонов предлог утемељеног 10. жерминала, пролазио кроз канцеларију његовог послодавца, краснопис му видео, па га у судску писарницу преместио.

Попје је, као што се види из Признанице дуговања, приложене уз Документ 3, имао рукопис какав је Револуција изискивала: пуритински оштар, римски јасан, патриотски читак, лишен китњастих дигресија ројалистичких повеља. Ортографија му је била налик готским црквама, сведеним на конструкцију шиљатих стереометријских облика, најприближнију санкилотском копљу, на коме је, у ноћима Септембарског покоља, ношена глава принцезе де Ламбал или на дан пада Бастиље глава њеног гувернера господина де Лонеа...

Одбити се није могло све да се хтело. Значило би то на Тргу Револуције и сам »у врећу кинути«. Тако се краснописац из провинције обрео на магијској раскрсници између идеје и стварности, Философије и Историје, Нацрта и Дела, па и, неизбежно, из пишчеве назадњачке перспективе, између Револуције и Контрареволуције, на развоју које се у то време налазило у светлим каменим холовима Револуционарног суда, одакле се путеви рачваху: један да оде према »Друштвеном уговору« и »La Nouvelle Héloïse« Ж.-Ж. Русоа, потом у небо; други да сађе у мрачне подруме Консјержерије, и улицом Сен-Онор стигне до гиљотине на Плас де ла Револусион, а одатле под земљу.

На повесној раскрсници која видљивом постаје тек много позније, и с неке друге хијазме, у међувремену такође невидљиве, Попјеов је писарски сто био последњи у низу, с леве стране врата и далеко од прозора, у канцеларији Архиве, одмах до суднице.

Посао му је био једноставан. У Протокол је заводио пресуде како су падале и предавао их чиновнику који је састављао списак за погубљење. Списак је истог дана повераван дежурном члану Трибунала. Овај га је односио у Консјержерију, надгледао прозивку осуђеника и припреме за смакнуће, ограничене на резање дугих коса и широких оковратника, пратио у затвореним кочијама њихове таљиге до губилишта, и кад би им главе пале у сламу испод гиљотине, кад би у народном жаргону, »у врећу кинули«, њихову је пресуду на лицу места својим потписом претварао у умрлицу.

Према Документу 3, већ у јулу 1793, посла је било толико да се Попје, са шесторицом писара, преселио у поткровље Палате правде. Осим неколико за спавање допуштених часова, све време посвећивао је ажурирању судског протокола. Уписивао је личне податке осуђеника, не упуштајући се у појединости, задржавајући се на садржају кривице. Сумирање контрареволуционарних преступа, којих је било све више уколико је Револуција успешније текла, захтевало је знатан духовни напор. Протоколи су наслеђени из старог режима, чије штедљиве рубрике не беху предвиђене за овакву епидемију антидржавних расположења. (Парадокс, ни уз свесрдну сарадњу дијалектике ученог

Матјеја, не могу да објасним. Вековима се угњетени народ за своја права борио. Најзад је до њих уз извесну помоћ Ж.-Ж. Русоа и енциклопедиста дошао, био је најзад суверен, а страдао је за две године Револуције више него за неколико векова ројалистичког апсолутизма.)

Поступак се касније, срећом, упростио. Могло се иначе догодити да, следећи своја човекољубива начела, Конвент укине смртну казну за будуће кривце, а да гиљотина још убија бивше. Законом од 22. преријала, 10. јуна 1794, укинута је право на одбрану. Одбрана је проглашена демонстрацијом контрареволуционарног неповерења у Народни суд. Као доказ »недељивости врлине« забрањена је и свака друга пресуда осим смртне или ослобађајуће. Револуционарна пракса довршила је природан процес лаконизације судског поступка одустајањем од ослобађајуће и свођењем свих кривица – од проституције до конспирације, од сумњивог порекла до киселог лица на сталним патриотским поселима – Париских секција – под свеобухватан појам *ennemis du peuple*, народних непријатеља.

Тек тада је Попје могао одахнути. Наиме, могао би, да већ дубоко није загазио у чин који га је у очима хомерида Рестаурације начинио свецем, а у мојим, хладнијим, темом за ову причу.

О томе какав је то човек, мало се зна. Приче о њему потичу од поклоника његовог *дела*, који су неумереним претеривањем успели да једну мање-више убедљиву биографију претворе у апокриф. Када се одбаце похвале његовој изразитој човекољубивости, срчаности и спретности – а не зађе се у другу крајност и ове се одлике прозову несмотреношћу, неразумношћу, па и махнитошћу – оцртава се пред нама обрис чије стопе ни најгушћа глина живота није кадра да сачува.

Растом је био, изгледа, ни крупан ни ситан, ни див ни патуљаст да привлачи пажњу; дебео није могао бити, пре мршав, али у доба опште изгладнелости не више од других; блед, зацело, такође, али у времену страха била је то уобичајена боја људског лица; ћутљив, вероватно, но ко је тада, осим наивних или моћних, разговоран био?

За нарочитим особинама код Попјеа не треба трагати. Да их је имао, седео би на слами Консјержерије, не у писарници Револуционарног трибунала.

Сви се извори слажу, а пошто је податак у супротности с контрареволуционарним духом предања о њему, мора им се веровати, да Жан-Луј Попје никад није видео гиљотину (није је, уосталом, пре погубљења видео ни Робеспјера), никад таљиге с осуђеницима (ни Робеспјер, изгледа), никад сишао у Консјержерију или ушао у судницу Трибунала (у коју је и Робеспјер ступио само да чује пресуду, а Жан-Луј само што сам га ја, на властиту одговорност, подржан једино логиком приче увео), никад упознао – историју на делу.

Неке од њених твораца видео је у канцеларији. Луј Антоана де Сен-Жиста Егерију Одбора јавног спаса у време када је једини спас био у бекству; богаља Кутона и његову механичку столицу, индустријску посестриму гиљотине; Фушеа, који је убијао у име Револуције, Контрареволуције, Царства и Рестаурације, а умро у кревету; Барера који је, судећи краљу, осудио себе; Брисоа, кога је на гиљотину попела умереност, и Ебера, кога је испела неумереност; барона Клоца што се Грађанином света прогласио у часу када се у Паризу у сваком странцу видео енглески шпијун; Коло д'Ербозеа, аутора париских водвиља и коаутора лионског покоља; Демулена, који је због гиљотине плакао, сазнавши зашто тек кад је под њу стао; Шомета, који је смерао да уједини Разум и Гиљотину, Разум да механизује, Гиљотину уразуми, а од уније магле и гвожђа остаде неразумна секира; Дантона, који је знао да поведе Терор али га није умео зауставити; Фукје-Тенвила, државног тужиоца, свог домаћина, који је непристрасно тужио и пријатеље и непријатеље народа; а пре свих, наравно, Максимилијана Робеспјера, њеног Свеца и Крвника.

Жан-Луј Попје је историју само *слушао*.

Није могао не чути бомбарде што су огласиле пад Бастиље, и топ који је у славу народне слободе испратио миропомазану главу Луја XVI, вапаје Септембарског покоља и химне Разуму са светковине Највишег бића. Није могао пречути оштро звоно председника Трибунала Хермана или Дімаа, а ако контрареволуционарну одбрану није увек могао да разабере, свакако се наслушао рике Великог Дантона. Свакога дана после подне чуо је жамор светине која је испред гвоздене балустраде Палате правде чекала осуђеничке таљиге. Слушао је шкрипу точкова како се улицом Сен-Оноре удаљује према Тргу Револуције и смрти. А, с времена на време, кад би се нека од тих немушних имена у његовој канцеларији срела, историја је добијала људски глас, и он је могао да чује, с Протокола не дижући главу, у очи је не гледајући.

Један од тих разговора одлучио је његову судбину и започео ову причу.

Дан је био 31. термидор по револуционарном календару, а назадњачки 18. јули, други после погребња грађанина Мараа и први после погубљења демонке из Калвадоса. Иако је Попјеов сто био прекривен новим, данашњим пресудама, у њему је име Шарлоте Корде још било последње.

Мадмоазел Корде је Пријатеља народа затекла у кади налик чизми како на дасци пише, на сирће мирише и сања о очишћавајућој крви. Зарила му је овећи нож с белокосном дршком у груди. После дужег времена рубрика посвећена кривици садржала је и злочин. Изгледала је најзад како је, према њему, одгојеном по адвокатским писарницама, морала да изгледа једна добра правоснажна пресуда.

Да ли је поверовао да је с пресудом девојци из Калвадоса настао преокрет у садржају његове Књиге, а с њим и у духу револуционарног правосуђа, који ће му омогућити да у послу не ужива само као писар у калиграфији, већ и као човек у правди? Не смемо далеко ићи у сусрет мишљењу да је имао за ту правду неко особито развијено чуло. Имао је врло развијен краснопис, то је истина, и с тим ћемо се задовољити, не правећи од њега хероја или мартира пре него што се, из било каквих разлога, сам на то одлучи.

Уживање у послу, дакле, инспирисаном добро образложеној казни Мараовом убици, није био прави, не бар доказиви разлог, што је, кад су му уручили данашње пресуде, мимо обичаја и прописа, одустао одмах да их заведе, чак их ни погледао није, него је из џепа извукао парче јечменог хлеба и тврдог нормандијског сира и стао да једе свој ручак. Мисје Јоаким Вилете, дежурни члан Трибунала, који ће после подне надгледати извршење казни, неће по списак осуђеника, у надлежности писара Шодеа, доћи пре три сата.

Имао је времена, али би писац, иако у јунаку хронике зато нема повода, волео да је разлог одлагању била нада у повратак правде у посао којим се бавио. Вратимо се зато тој могућности.

Има ли у његовом животу основа за тако смелу претпоставку?

И има и нема. (Ова двосмислена формула покрива већину наших обавештења о Жан-Лују Попјеу.)

Легитимистичка предања саопштавају да је био потајни непријатељ Републике – ко је смео јавни бити? – те да га је у администрацију Palais de Justice увукао бивши послодавац, адвокат, такође привидни припадник Жиронде, а стварно саучесник ројалистичке завере. Стање које допушта да се најопаснији контрареволуционари откривају међу онима који су Револуцију подигли и иначе одговара бизарном укусу времена. Међутим, одузимајући му политичку невиност, хомериди Рестаурације лишавају Попјеов живот спонтаности, његове највеће вредности. У жељи да га начине херојем сенче слику измишљеним мотивима. Тако се добио палимпсест, испод чијих се наслага лик правог Попјеа сасвим изгубио.

Очишћен од тих наноса, јавља се он као човек ван историје. Пре се може казати да је био умерени присталица Промене него њен противник. За отпор Револуцији никаквих разлога није имао. Ancien régime га није задужио ничим што би се осећао обавезним да враћа. Ни саосећањем, немоли чином. Да већ у педесетим није био у добу у коме се

човек осим лаке смрти ничему више не нада, имао би све разлоге да поздрави укидање старих привилегија и отварање брисаног простора за стицање нових. Револуција му није могла ништа ни донети ни одузети. У првим га је данима учинила, вероватно, равноправнијим с другим грађанима него што је то раније био, а можда, премда сумњам, и слободнијим. Неколике вечерње шетње, ако се на њих одважио, по кафеима Пале Ројала, где се говорило са столова а конспирирало између њих, морало га је уверити да се већина, извојеваних Једнакости и Слобода њега не тичу и да ће, ма како просвећене биле, он лично од њих имати мало вајде.

Плата од 12 ливара која му, и поред одсуства жеља - одсутних можда баш због тих 12 ливара - није допуштала да за пет-шест и бокал пунча добије девојку у »La Paysanne« (Palais Royal, No. 132), о посети Мадам Диперон (Palais Royal, No. 33) за 20 ливара да се и не говори, та плата постаће с временом у џепу и већа, али никад толико да стигне помахнитале цене, те ће на тржници стално бити све мања.

Могао је говорити што је хтео, то је истина. Не баш све, наравно. После краљевог абортивног бекства у Варен не беше упутно клицати »Живео краљ!«, а после вандемијера 1793. и његовог погубљења било је већ и немогуће. Али, он за краљем није осећао нарочиту потребу ни пре Револуције. Могао је, дакле, по вољи исказивати своје мисли. Ствар је била у томе што их или није имао, или их из скромности није сматрао за исказивање вредним. Ова грађанска слобода, изведена из славне августовске Декларације о правима човека, није за њега имала вредност коју је имала за Робеспјера, Демулена, Дантона, Верњоа или Ебера, говорнике Револуције.

Најзад ни Братство, трећу предност новог стања, није могао искусити, јер је битна одлика била у деоби с неким, а он - ту су сви извори сагласни - за такву деобу никог није имао. Ни породице, ни родбине, ни пријатеља, па ни истомишљеника.

То ми даје право да, одбацујући пристрасност усмених предања, и њихове реакционарне мотиве, као пресудну одлику Жан-Луја Попјеа видим равнодушност. Равнодушност према свему што се око њега дешава. Стање које нема ништа заједничко са истоименим хришћанским грехом и не обухвата толико необазирање на људе, колико на оно што сви заједно предузимају, а што се после зове - историјом једног народа.

Тако је, еремитски одвојен од историјског времена, Попје живео све док се не обре у Палати правде, у магичном троуглу између Револуционарног трибунала, тамнице Консјержерије и гиљотине на Плас де ла Револусион.

Тек за писаћим столом, над судским Протоколом, његова се равнодушност поче растапати. Тек ту, у кабинету, где се тако нешто најмање очекује, где се други од живота склањају, њега овај обузе. Премда погубљењу никад није присуствовао, ни гиљотину видео, морао је знати да свака рубрика у његовој Књизи значи човека мање у Књизи живота.

Не говорим напамет. Имам потврду чија посредност не умањује њену снагу, иако би циник и њу протумачио као доказ најокорелије од свих равнодушноности: оне која не прати чин већ га онемогућује.

У Паризу је тих дана владала мода скупљања успомена на погубљења. Живот се опирао смрти, бунио противу стратишта, претварајући га у безбедну забаву. У канцеларијама Трибунала, међу писарима који су имали привилегован додир с целатом Сансоном и прислужитељима гиљотине, увелико се терала трампа колекционарским раритетима. Његов сусед, архивар Шоде располагао је чуперком из перике Луја XVI, и управо, док је он свој ручак методично жвакао, у преговорима био са писаром Вернеом о замени неколико длака из краљеве косе за чуперак из златног увојка девојке Корде. Касније у промет уђе парче Дантонове последње кошуље, крвав зној с озлеђене Робеспјерове чељусти, па и понеки вешт фалсификат, јер док брука није пукла, само у његовој соби беху три зрна испалена на Неподмитљивога, иако је право могло бити само једно. Попје у трговини никад није учествовао. Нити је и један су уложио у клађење колико ће кога дана људи бити смакнута. Такво уздржано понашање, у време када су дневни оброци Разума износили и до шездесет живота и Парижана чинили

индиферентним према смрти, значити може једино да се на њу мисли и с умирућима саосећа.

Тек с овим на уму Попјеа можемо прекинути у ручку да боље послушне галаму која допире из ходника.

Неко је преплашено прошаптао да ходником долази Неподмитљиви. Попје није мао кад трезвено да закључи незнатну вероватноћу за такву посету, зграбио је парче хартије са стола, умотао у њега остатак ручка и стрпао га у џеп, па је, узевши са свежња прву данашњу пресуду, главу заронио у Протокол. Чуо је муклу шкрипу Кутонових инвалидских колица, шум отварања и затварања врата, а онда гласове, од којих је један припадао члану Одбора јавног спаса, а други државном тужиоцу Фукје-Тенвилу. Овај се, огрнут црном пелерином, под црним шеширом широког обода, на коме се истицала бела перјаница и тробојна кокарда Републике, задихано пратећи колица, жалио Кутону како Одбори Трибуналу шаљу и сувише људи дневно да би се процес њихове елиминације, који обухвата рад на оптужници, суђење, припрему осуђеника за погубљење, одвођење на губилиште и само погубљење, могао окончати пре мрака.

– Револуција не бира ни пријатеље, ни њихов број – одговорио је члан Одбора јавног спаса.

– Али може изабрати колико ће их дневно смаћи.

Државни тужилац је објашњавао да, према Сансону, а тај ваљда свој посао зна, рад око осуђеника испод губилишта захтева најмање два до три минута, па ако их, као што се све чешће догађа, има и до шездесет, на њих се мора утрошити преко три сата. Како се на Плас де ла Револусион ретко стиже пре пет после подне, зими ће се радити уз свеће, чији је контрареволуционарни учинак очигледан а назадњачки смисао грађанину Кутону свакако познат.

– Гиљотина је спора.

– Бржа не може бити, грађанине Кутоне.

– Онда бржи нека буде суд, грађанине Фукје-Тенвил.

– Дајте ми закон који ће то дозволити.

– Револуционарном суду није потребан закон него револуционарна воља, грађанине Државни тужиоче.

– Она дан неће учинити дужим – рекао је Државни тужилац. – Шта ћемо с непријатељима радити зими?

– Ништа – рекао је Кутон док су испред њега отварали друга врата.

– Ништа?

– Ништа. До зиме их неће бити.

Врата се затворише. Попје подиже главу. У соби више није било историје. Остали су само њени записничари, загњурени у дебеле протоколе.

Разговор што га је чуо имађаше судбоносне последице не само за грађане, непријатеље Републике, на које се односио, већ и на грђанина Жан-Луја Попјеа, њеног лојалног службеника, с којим, барем за сада, ни у каквој вези није стајао. Ма колико то невероватно изгледало, само због њега је заборавио на ручак и само због тога ушао у историју и нашу причу. Претпоставио је, наиме, да ће дежурни члан Трибунала Вилете по пресуде данас доћи раније него обично, и да се, ако с јелом настави, догодити може да оне на време не буду заведене.

Дрхтећи, приону на посао. Предавао је Шодеу пресуде како их је заводио, како им је *завршње*, у писарском жаргону Канцеларије »рубрике с кривицама«, испуњавао, а не све заједно, као што је обично чинио, и овај их је вештим потезима гушчијег пера претварао у списак за егзекуцију.

Кад се грађанин Вилете појавио – раније него обично и нестрпљивији него обично – Шоде је последње име у списак уписивао. Судија га без речи зграби и истрча из

канцеларије. Попје и Шоде се погледаше с олакшањем. Шоде и зној с чела обриса. Попје то не учини. Имао је ситно, мршава тело које није испуштало воду. Није је испуштало иако му се понекад чинило да је од ње и сачињен. Да, осим воде, у себи ништа друго и нема.

Увече, у поткровљу Палате правде, одакле се Париз могао гледати а да се Револуција не види, одакле је све имало тамне, непокретне, умирујуће обресе равнодушности, пре него што су му сустанари на спавање дошли, седе на мадрац, положен преко дасака, и из џепа извуче остатак ручка да га поједе за вечеру. Био је увијен у хартију. Учини му се познатом. Исправи је дланом јер беше згужвана и сиром умашћена. Наже се над свећу и прочита:

»У име француског народа...«

Реч беше о сиромашној прељи, по имену Жермен Шитје, која је пред родољубивим сведоцима изјавила да јој у животу највише недостаје *le roi*, краљ. На суду се бранила тврдњом да је казала *le rouet*, вретено. Суд је стао на становиште да је једној прељи краљ потребнији од вретена и осудио је на смрт. Данас је требало да плати верност краљу. Али, уместо под гиљотином, лежала је у слами Консјержерије, дубоко испод свог невољног спасиоца, грађанина Попјеа, и спавала, сањајући вретено с којим би јој живот био бољи него с краљем.

На време чу жагор у ходнику и хартију стрпа под покривач. У собу уђоше писари Шоде и Верне. Враћали су се из Пале Ројала. Били су пуни пунча, девојачких мириса и приче. Робеспјер је одржао говор у Конвенту. Није спомињао имена. Говорио је о начелима. Можда ће писарница ових неколико дана имати и нешто мира. То је било мишљење Шодеа.

– Не верујем – рекао је Верне. – Говорио је и Верњо.

– Лепо је говорио.

– Сувише лепо.

– Шта ти мислиш, Попје?

Попје није одговорио. Мислили су да спава.

А спавала је преља Жермен Шитје, у Консјержерији, дубоко под њим. Попје није спавао. Целу ноћ је пробдео да, скривен испод покривача, пресуду исцепа, па је, комад по комад, поједе.

Тако је грађанин Жан-Луј Попје, писар Револуционарног трибунала, појео прву смрт.

Пред зору заспа и усни гиљотину. Како је никад није видео, имађаше облик големог гвозденог вретена. Крај црног котура стајао је крвник с капуљачом преко главе. Кад се дрвеним скалама на постамент успе, виде да то није Сансон него нека жена. Она скиде кукуљицу и он познаде Жермен Шитје, прељу која је краља претпостављала вретену, иако ни њу никад није видео. На лицу јој се не опажаше ни захвалност, ни саучешће. Пружи према њему мршаве, кржаве, од предива избраздане руке.

Однекуд, уместо добоша, који су потмулом лупом пратили сва погубљења, чу танак, мелодиозан звук фруле. Песма је била весела, па и дрска, мало је призору одговарала.

Прену се у зноју и умокри, испустивши доста од воде која га је годинама у чврстом стању држала.

1. фриктидора, 18. августа 1793. седео је за столом и у Протоколу црним мастилом извлачио рубрике које ће испунити идућег месеца. Није мислио о ономе што је јуче учинио. Био је то једини начин да преживи страх и задржи нешто воде у себи. Али кад му око подне донесоше данашње пресуде, већ прво име, ваљда што је и то била жена, изазва у њему слику Жермен Шитје.

Преља је седела на сламом застртом каменом поду Консјержерије и по ко зна који пут неколицини последњих племића објашњавала свој случај. Није рекла *le roi!* Рекла је *le rouet!* Требало јој је вретено! Није требала краља! Шта ће, којег врага, њој краљ? Од њега

није могла живети. Од вретена може. И зато га је од Револуције очекивала. Вретено, а не краља! А ево шта је добила! Зар је зато драла грло на галеријама Конвента, тражећи смрт за Луја Капеа, кога су непријатељи народа хтели да спасу, који и њој нису давали њено вретено?

Осети радост, јачу од страха, што је за ту слику одговорна његова непажња. Којим је путевима тог летњег дана ишла Попјеова мисао да од непажње, што га испуњаваше грозом али и задовољством, уз обилно знојење и повремено мокрење, стигне до чина милосрђа, у коме ће се гроза, страх, задовољство, чулна срећа, па и сва његова пражњења измешати у бунило, нико не зна. Нити је водио дневник нити је то ико од његових усмених биографа покушао да утврди. Њима, уосталом, овакве бизарне реконструкције нису биле потребне. За њих је Жан-Луј Попје био непријатељ Револуције још од њеног почетка.

У последњим верзијама писаревог живота, када је хомеридска машта извитоперила или потпуно избрисала из њих и оно мало веродостојних чињеница, у танчине се описује како је, 1792, о Септембарском покољу, спасавао људе, најпре из Ла Форс, а потом, како је прича у замаху добијала, и из других тамница - Шателе, Салпетријер и Консјержери. У тим апокрифима није било никаквог развоја, поготову неочекиваности што прате чиновне на граници суманутости.

Све су, дакле, претпоставке, дозвољене, ма која да ће потерати причу даље.

Можемо рећи да га је утвара Жермен Шитје, павши преко имена жене без лика која ће данас умрети, на чудесно дело побудила. Могао се у њему пренути осећај самилости, успаван споредношћу, па и невиношћу свог удела у механизму Терора. Можда је и ината било, пркоса анонимног и недужног према судбини која га чини саучесником гиљотине, суизвршиоцем чиновна о којима су одлуке доносили други.

Ми не знамо каква су била Попјеова верска осећања, да ли их је уопште гајио, па тим путем, који би олакшао разумевање његовог поступка, не смемо ићи. Још мање претпоставити да је читао Жан-Жака Русоа и од њега сазнао како су људи по природи добри, неспособни да смисле гиљотину, а злим их чини и гиљотине измишља рђав начин живота којим су принуђени да живе.

Све су претпоставке дозвољене, ниједна довољна да објасни како се неугледан писарчић, у црном похабаном жакету, седећи у предворју Страшног Суда Револуције, окружен подозрењем, неповерењем, сумњом, страхом – нераздвојним пратиљама опште револуционарне будности – и сам од зебње одузет, усудио да ждере његове пресуде, самовласно да опозива и суверену вољу народа, и природан ток револуционарне правде, и одлуке јачих и мудријих од себе.

А то је слика коју покушавам читаоцу да дочарам.

Августовско сунце писарницу чини јасном до провидности. Сви су у кошуљама, осим грађанина Попјеа. Он је у црном жакету. Капут ће сакрити украдену пресуду. Зноји се, авај, више него што и капут на жези захтева. Стално у нужник трчи. И раније је осећао воду у себи, али ни помислио није да је оволико има. На срећу, ни најспретнији жбири Одбора јавне безбедности не могу разликовати зној од врућине и онај од страха. (Напредне научне теорије спонтаних рефлекса у полицији још нису у моди.)

Сви су врло запослени. Споља се чује жамор народа који се окупља испред гвоздене балустраде Палате правде да дочека таљиге са осуђеницима. Иако је заседање завршено, из суднице допиру мукли гласови. Управо је истрчао судија Палете, који у пресуди на Попјеовом столу хоће нешто да провери – та је, срећом, још ту! – ушао је накратко и Фукје-Тенвил, и он је нешто хтео, Попје није способан да разабере шта Државни тужилац тражи, неколико је знојавих Националних гардиста галамећи минуло собом, а видео је и бледо, напето лице Барере из Одбора јавног спаса, и све се то збива у исто време, у кошмарном полусну, неразумљивом преплету нејасних слика, хаосу супарничких осећања, тако да и не зна како му се пресуда жене, што је из дубине тамнице, као из мочваре памћења, извукла прељу Жермен, већ згужвана нашла у руци, а рука под капутом.

Натраг се није смело. Ником не би успео да објасни бедно стање пресуде. А у џеп је

гурнути није се усуђивао. Вршени су изненадни претреси. Видљивог повода није било. Никад није нађено нешто чему овде није место, нити је недостајало ишта од оног што је овде морало бити. Повод је био у револуционарној будности, а њени су путеви недокучиви.

Десном руком заводећи пресуде у Протокол, Попје је левом од украдене откидао парче по парче, смотрено парчад у уста трпао и, пошто би их под језиком овлажио, гутао их је, па руку под капут по нов залогај враћао.

Тако је грађанин Жан-Луј Попје, писар Револуционарног трибунала Велике француске Револуције, појео и другу смрт.

И прву својом вољом.

Папир не беше неукусан као синоћњи, мастило га није терало на повраћање. Обе твари имале су сада сладак укус његове воље.

На трећу пресуду чекао је цео август.

Од преље Шитје није се плашио неприлика. Њен је *завршањ*, њена кривица ништавна. Да ли је жива или мртва, никога није брига. Али пресуду друге жене ни погледао није. Надахнуће га је понело пре него што га је заштитило разумом и с њеним се злочином упознао. Могла је бити особа чије преживљавање никоме неће остати незапажено.

Није, дакле, случају смео пустити да бира људе чију ће пресуду појести. Сваку је, нарочито генералије осуђеника и њихов завртањ, морао проучити. (Касније је схватио да је довољно име. Њему је увек следио одговарајући *завршањ*. Име га је и одређивало. *Завршањ* беше скривен у свачијем имену. Као анаграм. Суд га је тек видљивим чинио.) Осуђенике је ваљало бирати из анонимне већине, коју нико није познавао, за коју се нико није бринуо.

Утолико му је веће задовољство причињавало што се брине он.

Трећа, августовска пресуда, односила се на Мулена, пиљара из Фобург Сен-Антоана, чијем су пријатељу Монарду, такође пиљару, на збору Секције крчала црева. Паскал је феномен назвао »Гласом револуције«, али кад је то мишљење Моулин поновио, будући да није био философ и да му будалаштине нису биле посао, ухапсили су га и осудили на смрт. Из пресуде се видело да га је пријавио родољуб Монард. Попје се разгневи и ову пресуду изабра себи за ручак. Да ли је непријатељ народа Мулен жив, могло је занимати једино родољуба Монарда. Али су родољуба Монарда, ухапшеног због друге кривице, гиљотинирали пре три дана.

Закон о Сумњивима, проглашен на прагу санкилотида, пет безгађанских дана, пре него што ће се ући у револуционарни септембар, назван вандемијер, донео је Попјеу још више званичног посла, али и олакшања у незваничном. Точак Терора вртоглаво се заошијао. Број суђења је растао, стварајући у писарници Трибунала пијачни метеж, у коме је личне интервенције у револуционарно правосуђе безбедније обављао. Ни најжешћи родољуби међу колегама, посетиоци Јакобинског клуба, омутавели од драња ноћу, нису дању стизали да, поврх службене, савесно обављају и прву грађанску дужност. Од нотирања већ откривених народних непријатеља није се имало времена за мотрење на оне још прикривене. Тако је Попје, благодарећи повећању броја пресуда, успео да повећа број људи које је спасао, парадокс за који сумњамо да га је био свестан.

Али, никад више од једне главе дневно. И никад у процесима у којима је Револуција судила себи. На оптуженичким клупама седели су тада њени творци и саучесници, сувише позната и славна имена да их сачува Попјеов необичан апетит.

Разлог је, разуме се, био страх да при таквом покушају не буде откривен, али ми смемо остављајући га за идуће поглавље, претпоставити и други, без кога прича неће имати праву тему.

16. октобра 1793, вандемијера, уписао је у своју Књигу име бивше француске

краљице, Марије-Антоанете, која се народу замерила, упућујући га да, у одсуству хлеба, једе колаче. (Тек много касније је установљено да тиме ништа рђаво није мислила. У времену ancien régimea париски су пекари, кад хлеба није било, за исту цену морали продавати колаче.)

31. октобра 1793, у бримеру, унео је у Протокол двадесет и једно име цвета Жиронде, који су се у то доба звали Брисотинци, и били Револуционарна влада пре него што су постали Контрареволуционарна завера; међу њима Брисоа, Верњоа, Валезеа и Жансонена.

8. новембра 1793, у бримеру, такође завео је у Протокол госпођу Ролан, која ће претходне ноћи записати: »Природо, рашири руке! Боже правде, прими ме! У тридесет деветој години!«

24. марта 1794, у жерминалу, додао је Књизи Ебера и деветнаест другова. Попје никад није изашао на прозор да гледа товарење осуђеника у двоколице, не оде ни овог пута, али је у искушењу био. Од када су, певајући La Marseillaiseu, федералци, које су извесни грађани звали »стубовима слободе и отаџбине« а извесни »олошем што су га исповраћале робијашнице Ђенове и Сицилије«, у Париз ушли, такву буку није чуо. Народ је најбоље пријатеље у смрт испраћао с већим одушевљењем него свог највећег злотвора, Луја XVI, кад су улице ћутале и чули се само потмули добоши Националне гарде.

5. априла 1794, жерминала, једанаест дана касније, уписа и највећег међу њима, творца Трибунала који га је осудио, Жоржа Жака Дантона. Дантон је своју сјајну одбрану викао у уши Правди. Али револуционарна Правда није била слепа. Она је видела непријатеља. Она је само за њих била gluva.

Али, између 24. марта и 5. априла године 1794, у тих једанаест дана, догодио се у животу грађанина Жан-Луја Попјеа преокрет од несагледивих последица по његову судбину и ову причу. Исправније је, у ствари, рећи да се последица преокрета испољила између Еберовог и Дантоновог погубљења, а да се преокрет збивао постепено, пошто је поједена и сварена пресуда пиљара Мулена.

Избор пресуде која ће се прогутати није увек био једноставан. Уколико су упорније и окрутније уништавани, непријатеља је било све више. Када су аристократи истребљени или емигрирали, непријатељи се преселише међу грађанство, па потом и у народ одоше. Под гиљотину ступише сељаци, занатлије, трговкиње, слуге, курве, па и просјаци. Њихови завршњи нису омогућавали спонтан избор. Све су кривице изгледале и подједнако мале, подједнако бесмислене, подједнако неправедне. Већина је имена допуштала наду да преживљавање пресуде нико неће приметити.

Чију пресуду за гутање изабрати?

Изречену над богаљем који се жалио да је за краљевства просјачењем боље зарађивао или ону која је старицу слала у смрт зато што је говорила како јој је у младости било лепо, младости што се, на невољу, подударала с владом Луја XV, када је свим поштеним људима морало бити ружно?

Кога спасти, кога сечиву гиљотине препустити?

Попје је бесане ноћи проводио о немогућем избору размишљајући. Није ли погрешно? Да ли је ваљало богаљеву пресуду појести, а старицу на гиљотину послати? У речи послати мука је и почивала. Произлазило је некако да људе на гиљотину он шаље. У сваком случају, оног од двоје осуђеника чију је пресуду могао појести, а појео је није.

Спасао је старицу.

Сан је посведочио да је неспокојство основано. Богаљ је у сну стајао испод гиљотине која је опет имала изглед металног вретена, преко главе је носио капуљачу целата, и кад се до њега успео, крвавим му је патрљцима помогао да на трибину ступи. А фрула невидљивог свирача и сада се чула.

Бунило га је једино што је у првом сну под фантомом гиљотине стајала Жермен Шитје, жена коју је спасао, а сад богаљ Пјере, човек којег није спасао. Као да је сан, бар њега што се тиче, оба поступка изједначавао. Разлика је можда била у томе да га је Шитје убијала нехотично, чистом могућношћу да због ње буде откривен, а богаљ Пјере из пук

одмазде.

Од тада се у нејасним предметима препуштао коцки. Насумце је бирао цифру до које ће бројати, затварао очи, и, премештајући кажипрст с једне на другу пресуду, од оних, наравно, што су у обзир долазиле, с последњом цифром очи отварао. Јео је пресуду на којој би прст затекао.

Боље се осећао, дубље спавао, мање воду испуштао.

Олакшање, на жалост, није трајало. Између старца који је гунђао против скупоће и младића што се жалио на беспослицу, коцка је за живот изабрала старца. Побунио се и прогутао младићеву пресуду. Очекивао је старца у сну. Већ га је видео како му испод вретена гиљотине пружа крваве руке. Дође младић и он му поможе да под секиру легне.

Разумеде поруку. Нема права да слепом случају препушта моћ коју му је Бог дао. За свој избор, ма какав био, сâм мора одговарати.

Онако како су Робеспјер, Дантон, Мара одговарали за свој.

Избору ће посветити озбиљнију пажњу него до сада. Он не сме бити механички. Ни случајан. Поготову зависити од страха и гледати да се што пре обави, једна да се од две одабране пресуде што брже сажваће. Ко одлучује о животима ближњих, мора знати зашто један заштићује, други смрти препушта. Мора о осуђеницима знати више него што саопштава штура пресуда, заинтересована само за *завршањ*, њихову контрареволуционарну кривицу, ни најмање за живот и њихове људске вредности. Кад му се већ пружа прилика за неко добро, није ли упутно да оно буде и разумно, да у животу оставља што је живота вредно, што ће га врлини посветити, а не злоупотребити?

Није ли корисније појести пресуду обућара Ригуа, који је опсовао председника своје Секције, па је то протумачено као вређање отаџбине, него ону његовог имењака, лопова Ригуа, који је том председнику украо кесу ливара, па је и то проглашено нападом на отаџбину?

Уосталом, зар он тако већ не поступа? Никад није уништио пресуду неког револуционара. Равнодушно је у Протокол завео све Бесне и Ебертисте. То су, разуме се, била позната имена, бојао се да ће га њихово преживљавање одати, али и међу њима се могао наћи залутали бедник, за чију се судбину нико неће распитивати. А ни њега није спасао.

Правио је, дакле, избор, иако га као таквог није препознавао. Чинило му се да га одређује страх. А захтевала га је и савест. Беху то људи који су друге на гиљотину слали, слали их све до последњег тренутка, све док и сами под секиру нису легли. Нису заслуживали саучешће. *Завршањ* им је био и сувише велики. И није почивао у Фукје-Тенвиловој бесмисленој оптужби, већ у њиховом животу.

На жалост, о осуђеницима на смрт једва је шта знао. Најчешће ни како изгледају. Иако су одржавана у суседном холу, суђењима није присуствовао. Осим горопадног Дантона, ниједног није чуо. Извесне је, наравно, сретао у писарници, пре него што су постали контрареволуционари, док још револуционари беху, али пошто су револуционари били, за спасење нису у обзир долазили и нису га интересовали.

Мучен необавештеношћу која му је отежавала избор, па га понекад сумњивим, чак и погрешним чинила, дође на пустоловну мисао, неприкладну повученој природи. Канцеларија Тужбе припремала је процес групи завереника против Републике, који су били толико вешти и опрезни да се међусобно ни познавали нису. Из списка изабра двојицу најнезнатнијих, обућара Ригуа и крадљивца Ригуа, мада је могао узети било кога, сви беху подједнако непознати, и мада се чинило да се избор по себи намеће, да је праведније спасти обућара него крадљивца. Но, Попје је хтео да потврду за своје начело добије баш на примеру у коме је лични избор у корист обућара Ригуа већ учинио.

Мисао беше једноставна и узбудљива. Више, у ствари, узбудљива него једноставна. Требало је отићи у крај у коме су живели и код суседа се о ухапшеницима распитати. За обућара Ригуа било је то сразмерно лако. У тужби, која ће, ако се не умеша, ускоро постати пресуда, а одмах затим и умрлица, писало је где станује. Али за лопова Ригуа ништа није писало.

Једне се вечери, по завршеном послу, уместо у поткровље на спавање, упути предграђу Сен-Антоан.

Био је млак, плуском овлажен јесењи сумрак, тек прожет жутилом првих фењера. Ваздух је густ, тежак за дисање. Перика се опушта. За високе потпетице хвата се лишће, нога, од седења укочена, клизи у страну. Али, коса, калдрмисана уличица, у којој живи Ригуова породица, још је пуна света. Тај свет разговара, чује и о чему. Довикује се, смеје, чује и - чему.

А он је последњи смех слушао кад је судија Белевил с великим даром запажања описивао како су неком Бесном на губилишту спале панталоне. Седео је у Палати правде, као у мртвачници, у мртој канцеларији, над мртвачким Протоколом и замишљао да је и Париз умро, да је мртав колико је то био он, да се његовим улицама не чује ништа осим шкрипе осуђеничких двоколица, бубњева добоша Националне гарде и фијука гвоздене брадве.

А Париз је живео! Париз је уживао! Париз се смејао!

Осети горчину, па и умерену нетрпељивост, према свим тим људима који су њему, Жан-Лују Попјеу, препуштали да мисли о гиљотини, а они, изгледа, живели као да је нема, као да ће вечно живети.

Породици се неће обраћати. Она ће бити пристрасна. Рећи ће му да од *њиховој* Ригуа бољег човека нема, да је његово хапшење тешка, бесмислена грешка. Распитаће се код суседа, других занатлија из улице. Они ће му о обућару Ригуу дати веродостојнија обавештења.

Запрепашћен је био када је спознао колико се преварио, а уплашен кад схвати какву би грешку починио да се о обућару није распитивао него га изабрао само на основу својих грађанских предубеђења. Према општем суду, Ригу беше највећи неваљалац у крају. Нико за њега ни једну једину лепу реч није имао. Нико у његовој невољи саучествовао. Сви беху срећни што су га се ослободили.

Збуњен оволиким непријатељством чак и обућаревих најбољих пријатеља, премда није намеравао, посети Попје и оптуженикову породицу. Она је о Ригуу имала горе мишљење и од суседа. Толико рђаво да изрази спремност, ако је позову, против њега на Трибуналу сведочити.

Попје се, збуњен, повуче и оде да под мостовима Сене потражи познаваоце другог Ригуа, не очекујући да о крадљивцу чује ишта повољно, очекујући, у ствари, да остане без оба изабраника, без иједне пресуде за сутрашњи ручак.

Још једном се превари. Лопови под мостовима Сене говорили су о свом Ригуу само најлепше.

Вративши се у поткровље Палате правде, очисти ципеле од лишћа, осуши власуљу, поједе парче сира, свуче се, покри ћебетом преко главе, и пробде ноћ.

Тешка беше, најтежа после оне у којој је сажвакао прву пресуду. Али се исплатила. У зору имађаше спреман одговор. Знао је како ће изабрати између обућара и лопова Ригуа.

Обраћати се за помоћ људима није вредело. Стварност ће увек служити ономе ко је описује и увек бити друкчија. У једној ће обућар Ригу бити зао, у другој би, да је за лутање по предграђу и истрагу имао више времена, можда и добар постао. У једној ће лопова Ригуа хвалити, у другој кудити. Како се онда између њих одлучити?

Очигледно је да се помоћу непоузданих и променљивих чињеница праведна одлука не можа донети. Она је могла лежати само у њему, у његовој инспирацији, његовом инстинкту... (Философ би говорио о слободној вољи, али Попје није био философ, па је већ тада мислио на неку врсту ћефа, само му није знао име.) Ко моћ притежава, мора пре свега у себе, у сопствени суд поверења имати. Ни Фукје-Тенвил није тужио на основу чињеница него својих револуционарних нагона. Тужбе су, додуше, махом биле погрешне,

у најмању руку претеране, неприкладне *завршњу*, али је моћ Државног тужиоца Револуционарног трибунала била нешто сасвим друго од његове. Она је убијала, његова оживљавала.

Кад му, око подне, донесоше пресуде обућара и лопова Ригуа, не налазећи у себи инспирацију која би га определила, обојицу у Протокол уписа, и ручак, после дужег времена први пут, поједе без горког зачина мастила.

Осени га туга што тог дана никог није спасао, како се зарекао, али се осећај кривице посрамљено повуче пред свешћу да му моћ намеће одговорности које захтевају и личне жртве.

Прича је оставила Жан-Луја Попјеа 24. марта, жерминала, да у Судски протокол уписује на смрт осуђене Ебертисте, као преплашеног човека, свесног опасности којима се излаже; оставила га је усуканог, испијеног, модрог од пробдевених ноћи, посвећених размишљању о јучерашњем ручку и страху од недоумица сутрашњег; оставила га је необријаног, запушеног, у потпуној небризи за изглед, и усредсређеног на његово *дело*; оставила га је, најзад, усплахиреног, унезвереног, на прагу живчаног слома.

Дочекује га, на месец дана после 5. априла, жерминала такође, и завођење Дантона и другова у Протокол, као друго биће. Још је смотрен, зна да ће га и најмања омашка коштати главе, али није преплашен. У сваком случају, мање страхује него у почетку. Као да верује да до хапшења не може доћи, чак и ако погрешку направи. Па и да уопште не може погрешити.

То повољно утиче на његов изглед и држање. Није више блед, испијен, измрцварен. За ондашње прилике чак и добро делује, премда се храни као и други, не рачунајући мастилом натопљену хартију што је свакодневно гута. Колико му плата допушта, упадљиву пажњу обраћа на спољашњост. Лишава се јела да набави комадић одеће који ће га разликовати од неуредне руље писара око себе. С утегнутим модрим жакетом, заменом за похабани црни капут, из чијих рукава лепезасто вире окрајци кошуље, бухавим белим жабоом, белим доколеницама и плавом периком која је припадала неком погубљеном аристократи довршава промену изгледа што верно прати промену у њему.

Јер, дубље од свега мења се његово држање. Нестају згрбљена, камиља леђа, по којима се у судским ходницима препознаваху писари. Кратковиде очи, упропашћене лојаницама, добијају наочаре металних оквира, округлих окана, и хладну оштрину унутрашњег погледа, способног да продре и тамо где прави остаје беспомоћан. И раније је био повучен, уздржан. И сада је. Само на други начин. Док је пре преображаја закопчан био као неко ко осим немоћи нема шта да крије, сада је то као неко ко моћ неће да показује.

Неће да показује, али је поседује. Поседује и осећа. Свим својим бићем.

Промена није могла остати незапажена. У сваком другом времену околина би тражила објашњења, и када га у друштвеном статусу, који је остао неизмењен, не би нашла, када би свако друго разумније тумачење пропустило да је објасни, прогласила би га ћакнутим и смејала му се. Али је у Револуцији све могуће. Да није, не би била могућа ни она. Није ли од смешног провинцијалца из Араа постао Робеспјер? И ко је био Дантон пре Преврата?

Не личи ли тај Попје с модрим жакетом, плавом периком, округлим наочарима и крутим, неприступачним држањем све више на Неподмитљивог?

Да, до врага, заиста личи!

Приметио сам ја то одавно и питао се како се усуђује.

Не би да не може.

Не, не би.

А пошто може...

Пошто је могао, почеше да га се плаше. У почетку, осим у држању, које није

доликовало ни занимању ни рангу, а ни Попјеу каквог су познавали, стваран разлог страху није постојао. Убрзо постаде неопходан. И нађен би у општем убеђању да је Попје тајни повереник Одбора јавне безбедности. И овде су се револуционарни обичаји разликовали од манира ancien régimea. Некад се полицијски жбир презирао и избегавао. Сада се за његово друштво отимало. Избегавање баше опасно, јер је било сумњиво. Врлина нема чега да се плаши, беседио је Робеспјер, невиност је заштићена. И зато су они који су се Попјеа највише бојали највише за његовом близином жудели.

Сам Попје мало је шта од промене у осећањима Канцеларија осетио. Ни док је био бедни записничар смрти, немоћан да у њеном току ишта мења, људи му нису недостајали, нити је због усамљености патио. Сада, кад је моћ поседовао, кад јој сврху нађе, кад мисију имађаше, недостајали су му још мање. Наметљивце да обесхрабри, постаде неприступачнији. То појача њихов страх, те биваху све наметљивији.

Да ли је знао да на Робеспјера личи? Да ли је сличност случајна последица унутрашњег преображаја или тежња моћи да се на моћнији узор позове? Да га – ако машти на вољу пустимо – пародира, да се из тајне свог *дела*, делу оног другог руга?

Не упуштајмо се у бесплодне претпоставке које причу о Жан-Лују Попјеу заводе на странпутице мимесиса. Преузели бисмо обавезу да сличност до последица доведемо. Јамачно би нам се учинило да највећу драмску вируленцију има сусрет оригинала и копије, Максимилијана Робеспјера и грађанина Ж.-Л. Попјеа (чиме се изневерава историјска истина да, пре суђења, Робеспјер никад није посетио Револуционарни трибунал, од чије је следе ефикасности толико зависила владавина Врлине). Да ли се Вођа ужасава гротескне верзије за столом, на коме се води највернији записник његове утопије? Да ли њен неверни записничар, грађанин Попје, одолева искушењу да своју причу доведе до хомеридског краја – јер он већ је дубоко у другом Попјеу, свесном својих моћи – и како то изводи? Запали би у грдне компликације дужне да се разреше слањем нашег Робеспјера, грађанина Попјеа, на гиљотину, под коју свакако, као контрареволуционар, спада, али не пре времена одређеног овом истином о њему.

Више нас брине шта се у њему него шта се с њим догађа.

Шта се, дакле, у њему догађа?

Видели смо га како жели да се одговорности отресе и препусти је коцки. Кад га она неправедним одлукама разочарава, прихвата се избора. Покушава да га заснује на уочљивим разликама у вредности два живота. Лаконске биографије у пресудама нису од помоћи. Упућује се онима који кандидате најбоље познају. Ни они не помажу. Доводе га у још већу забуну. Обраћање такозваним реалностима живота убеђује га да оне не постоје, да су њихове чињенице непоуздане и да се на њима не може донети здрав суд. Опет је сам, али свестан да друкчије и не може бити. Моћ је увек сама. За саветника има она само себе и неограничену веру у своје позвање. Отада се ослања искључиво на властити суд. У почетку следи тај суд Разум, његово осећање Правде, у неку руку цело Попјеово животно искуство. Али, сећање на случај Ригу не изумире. Онда га замало није обмануло поверење у туђ суд. Сада се плаши да га не обмањује властити. Ни он није ослобођен заблуда. Доноси се на основу неколико штедљивих података у пресудама које бира Фукје-Тенвил. Ко јамчи да су истинити? Жермен Шитје је јамачно жудела за добрим вретеном, не за добрим краљем, а да се није умешао, смакли би је као убеђеног ројалисту.

Чему, дакле, за помоћ да се обрати? Све је пробао. Ништа му помогло није. Ничег није било.

Био је сам.

И тек кад схвати да се мора отрести предрасуда Разума – коме су у Нотр-Даму одржавана богослужења – и препустити се надахнућу, јер само их је оно лишено, само оно од разлога не зависи и рачунима не подлеже, да заборавити мора све што је из аката Трибунала о оптуженику сазнао, ма колико мало то било, и судити му повољи, онако као што делује божанска правда, тек тада је могао мирне савести да спава, знајући да ће га сутра, ма какав избор предстојао, сама моћ научити како да поступи, и да ће, ма како поступио, избор бити праведан.

Отада је сваког дана Жан-Луј Попје одузимао гиљотини по једну људску главу. Мислио је само док не би елиминисао осуђенике који нипошто у обзир нису долазили, јер су били познати или им кривице беху нарочите, а онда је престајао да размишља, поверавао се видовитости надахнућа и мирно јео пресуду коју му је оно изабрало. Јер, надахнуће никад није грешило.

8. јуна, у месидору 1794, одржана је на Марсовом пољу светковина Највишег бића. Био је то једини Попјеов слободан дан, једини у коме нису радили ни он, ни Револуционарни суд, ни гиљотина. Предвођени Фукје-Тенвиллом, часници и службеници Палате правде отидоше на прославу. Међу њима је био и грађанин Попје. У модром жакету, с белим жабоом, белим доколеницама, плавом периком и металним наочарима округлих окана, које као да беху и мало затамњене, достојанствено је ступао на зачељу судске администрације.

На Марсово поље није стигао. Није видео како првосвештеник нове вере Максимилијан Робеспјер Богу представља Револуцију, њен Конвент и њен народ. Улучивши прилику, извукао се из свечане поворке и упутио на Плас де ла Револусион. Хтео је да види машину смрти којој је месецима отимао храну. Сад је то смео. Био јој је дорастао. У сновима је имала облик вретена преље Жермен Шитје. Знао је да тако не изгледа, али како уистини изгледа, није могао замислити упркос исцрпним описима што их је чуо у Канцеларији суда.

Плас де ла Револусион празан је, засењен сунцем. Париз је на Марсовом пољу или по тамницама. На средини трга диже се костур трибине, под чијим хладом дрема оронули Национални гардист, ослоњен на мускету. Гиљотину не види. Покривена је црном драперијом као споменик који ће се тек открити. Наслућује да има оштар, готски облик, и да се позади продужује у даску, уз коју везују тело. Није се од вретена много разликовала. Не осети разочарање што је није видео.

Неки Јакобинац, ученик Енциклопедиста, описао је гиљотину као хоризонталну раван с вертикалним продужетком, с кога се на човека спушта троугласти додатак да му правоугаони део тела одвоји од лоптастог. А тако се могло описати и свако вретено.

Врати се у Палату правде и пође у Дворану слободе, у којој је заседао Револуционарни суд. Ни она не начини утисак. Осветљавали су је издужени прозори, усечени у камен. Постављене беху три бисте: Брута, браниоца римске Републике, и грађана Мараа и Ле Пелетјеа, бранилаца француске Републике. Остало беху столови, столице, клупе. На средини за суд и тужбу, с једне стране за пороту, наспрам ње за бранитеља. Иза њега у шест степеника ређале су се клупе за оптужене и завршавале столицом за првог међу њима. На другој страни беху банкови за сведоке, а иза ових ограда која је публику одвајала од суда.

Изађе, не осетивши ништа.

Хтео је да се спусти и у Консјержерију. Одустаде. Међу затвореницима је било педесет двоје чије је погубљење одложено због светковине Највишег бића. Знао им је имена, иако пресуде још није завео. Могао би неког од њих срести и запасти у тешкоће што их је доживео с имењацима Ригу. Морао је остати непристрасан. Изван привида стварности. Изнад њених уплива.

А и питање је да ли би га стража пустила.

Врати се у писарницу и остатак празника проведе у исцртавању рубрика у Протоколу. Кад се прену, мрак се као сива маховина хватао по голим зидовима и с улице се чуо раздраган жамор грађана који се враћаху с венчања Бога и Револуције. Све до плувиоза, четврте недеље јануара 1795, о Књици се неће морати бринути.

Већ после неколико дана виде да је с предвиђањем преурадио. По ходницима Палате правде шапатом се поче говорити о колебљивом положају владе и умерењачкој завери Конвента против Одбора јавног спаса. Робеспјер се повукао из јавног живота, није

одлазио ни у Скупштину, ни у Одбор, а ни у Јакобински клуб није свраћао. Причало се да и није у Паризу. Да је вероватно у Ерменонвилу, у посети гробу Жан-Жака Русоа. Ходочашће се у Пале Ројалу сматрало природним. Пошто се на смрт толико ослањала, сада су Револуцији само гробови могли помоћи. Вести о крају Терора беху све упорније. И најкрвожеднији су листови Трг Револуције хвалили тишим гласом. »Фурије гиљотине«, махните Јакобинке, које су по цео дан седеле на галерији Конвента и, плетући деци и гардистима чарапе за зиму, захтевале главе непријатеља народа, ућуташе. У Пале Ројалу, увек добро обавештеном, Дантоновим убицама није се давао ни један месец. Народ се на погубљењима прореди, допуштајући себи кадикад и гнушање. Из ушију имућнијих грађанки несташе минђуше у облику патуљастих, бронзираних гиљотина. На улици се више није чула весела песма посвећена проналазачу гиљотине:

*»En rêvant à la sourdine
J'ai fait une machine,
Tralala, lala, lala, lalala,
Lala, lalala,
Qui met les têtes à bas!«*
(»Размишљајући тихо у себи,
Направио сам једну машину,
Тралала, лала, лала, лалала,
Лала, лалала,
Која скида главе!«)

Попје је мао сувише посла да о новим ветровима озбиљније размишља. У последње време није се најбоље осећао. Патио је од јаких стомачних тегоба. Измет му је све чешће откривао жућкасто-беличасте трагове несварених пресуда. А кад је, подстакнут свежом вешћу о близини преокрета, на њега и мислио, и сам се зачуди колико га је он мало радовао. Не паде у малодушје. Није у преокрете веровао. Париз је омиозно личио на дане у којима је Дантон из њега отишао, кад су сви захтевали крај Терора. А крај је дошао Дантону. Терор га је преживео и постао још жешћи. Више га је забрињавало што ће судницу револуционарног трибунала опет испунити познате личности, чије пресуде није смео јести.

Препавши се да ће, кад се Робеспјер из летаргије врати, без њих потпуно остати, Попје у јулу, месидору, поче јести по две пресуде дневно. Самртника је било довољно да их је и неколико могао прогутати, нико приметио не би. Ограничења нису лежала у његовим моћима, вољи и ревности поготову, него у слабом трбуху.

Понекад је и повраћао. Од тога је највише страховао. Пресуду рабације Маролеа, морајући је брзо прогутати, нити је уситнио, нити добро сажвакао, и замало је није исповраћао у крило дежурном судији.

8. термидора, или 26. јула, Робеспјер се појави у Конвенту и одржа говор који не узбуди ни његове следбенике. Нико га није разумео. *Tricoteuses*, плетиље с галерије, не чујући имена чија се смрт захтева, не схватише да је Република још једном у опасности. Ћутке су плеле своје чарапе, и ништа се не зби. У Канцеларији суда протумачише догађај неповољно по Неподмитљивог. Већ сутрадан, 9. термидора, писар Шоде се усуди да на Попјеа искали суздржавану завист. Предложи му, шапатом додуше, да Робеспјерово име већ сада у свој Протокол упише.

– А можеш и престати да на њега личиш – додаде злобно.

Попје га не чу. Нити је, неколико сати касније, схватио да је Конвент изгласао Робеспјерово хапшење. Пред њим су, наслагане једна преко друге, лежале пресуде четрдесет петорици људи, данашњи оброк гиљотине. Међу њима беше и његов, пресуда коју ће данас за ручак појести. Овога пута само једна. Само један је мушкарац толико анониман да га без ризика сме сачувати. Недоумица, због које Шодеа није чуо, доста је дуго онемогућавала ручку да приступи. Човек се звао Жосеф Гаринио. Био је кућегазда из предграђа. Станари су га оптужили да новац, високом рентом од њих опљачкан, поклања контрареволуционарима. Попје у то није веровао. Гаринио је био одан Републици. Али

био је свиња. Попјеа је 1789, усред зиме, из рентираног собичка избацио.

Није заслужио да живи.

И он га оштрим краснописм у Протокол уписа.

Тада се у њему догоди други, и од првог моћнији преображај.

Није хтео да због Гариниоа његову милост данас нико не ужива. Не би праведно било. Остала четрдесет четворица беху угледније личности, којих се раније устручавао. Није више осећао никакав страх. Чудио се како га је икад и осећао.

Шта је оно рекао онај Шоде? Нешто ружно, свакако. Штета што његово име не може уписати наместо неког кога ће међу четрдесет четворицом данашњих осуђеника изабрати.

Ваљда ће и то једном моћи.

Не бирајући, расејано, препуштајући се ћудима руке, са свежња на столу узе пресуду Арнусеу, чудаку који је тврдио како ће свако кога гиљотина убије отићи право у рај, и поједе је са слашћу што је давно није искусио.

Исте вечери, док су у Отел де Виле, где се ставио под заштиту Комуне, хапсили Максимилијана Робеспјера, ухапсише у поткровљу Палате правде и њега. Није се бранио, чак ни распитивао зашто га оптужују.

За свој *завршањ* дознаде случајно.

Грађанин Арнусе је по сваку цену хтео у рај. Кад је списак за погубљење прочитан, побуни се што га у њему нема. Упорно је доказивао да је и он на смрт осуђен. Дежурне судије су имале муке с људима који су то порицали. Само због необичности захтева Вилете пристаде да га провери. Записник са суђења потврди Арнусеову причу. Како је онда могуће да га у списку за погубљење нема? Прегледаше Попјеов Протокол. Ни ту га не нађоше. Попјеа ухапсише, али да би сигурни били, затворише у Консјержерију и састављача списка Шодеа. Додадоше им неколико прикладних људи, међу њима Арнусеа, заосталог од јучерашње жетве, *завршањ* им проширише до езотеричног удружења које је чинима хтело наудити општој ствари, и тако се роди још једна мрачна завера против Републике.

Судили су им истог дана кад и Робеспјеру, на засебној, јутарњој сесији.

Погубиће их заједно; 10. термидора или 28. јула.

Од тренутка хапшења док на гиљотини у врећу није кинуо, не проговори Попје ни једну једину реч. Беше далеко.

Историјски извори тврде да је тог дана, 10. термидора (28. јула), године 1794, с Робеспјером гиљотинирано 104 осуђеника. Ова прича вели да их је било 107. Број су попунили грађани - Жан-Луј Попје, који је јео смрт, Арнусе, који је волео рај, и Шоде, који је умро невин.

Зашто их нема у списку за погубљење, а погубљени су, објаснити се не може. Из истих разлога, биће, из којих је нама толико времена требало да објаснимо зашто су други људи на смрт осуђени, а ипак нису умрли.

Улице беху пуне као у дане народних светковина. Иако их је по Револуционарном календару било доста, никад их довољно није било за народ заљубљен у слободу. Као да је Највише биће поново у престоници Револуције. Париз је испраћао Робеспјера путем који су углачали немилосрдни точкови Врлине. Дуга поворка двоколица вукла се преко Пон-Нефа, улицом Сен-Оноре, према Тргу Револуције.

Сви су гледали у Неподмитљивог, многи хтели да га дотакну, неки и успомену на овај дан да понесу, с њега здеру. У поцепаној, прљавој кошуљи, с крвавим завојем око вилице, клонуо на рукама пријатеља, није изгледао страхан. Можда замишљен, зачуђен, згађен, али не страхан.

Светина је урлала »*À bas le maximum!*« Опет се чула поскочица:

»*Monsieur Guillotin*

Ce grand médecin,

Que l'amour du prochain

Occupe sans fin...«

(»Господин Гиљотен
Тај велики лекар,
Која љубав сирам ближњеї
Непрестано обузима...«)

На последње таљиге у низу нико не обрати пажњу, све док жена, Жермен Шитје, преља тек пуштена из тамнице, не примети сличност између осуђеника на њима и Робеспјера, какав је некад био. Грађанка се на њега баци каменом, вичући: »*À bas le Maximilien!*« Светина прихвати шалу обасипајући двојника погрдама и подсмехом.

Жан-Луј Попје ништа није запажао. У модром жакету, под уредном, плавом власуљом, послушнички је свирку далеке фруле и кратковидим очима, кроз округле наочаре, посматрао како му се с Плас де ла Револусион приближава гиљотина.

Био је у праву.

Личила је на вретено.